

«ТРИ ЧИСТІ ТИПИ ЛЕГІТИМНОГО ПАНУВАННЯ»: УПРАВЛІНСЬКА ДУМКА М. ВЕБЕРА І СУЧАСНІСТЬ

“THREE PURE TYPES OF LEGITIMATE HARBOR”: M. WEBER’S MANAGEMENT OPINION AND MODERNITY

У статті аналізується одна з праць німецького класика соціології, політології, управлінської думки М. Вебера, де характеризуються типи легітимного панування. Вчений розкриває три, на його думку, типи легітимного панування – легальне панування, традиційне панування і харизматичне панування. Незважаючи на те, що праця була написана на початку ХХ століття, вона залишається актуальною й сьогодні, оскільки для сучасних управлінських знань, практичної роботи владних структур, політиків, управлінців різних рангів знання й осмислення типів панування (а це і є управління) важливе у їхньому індивідуальному та колективному зростанні. Нині державне управління має виступати важливим чинником тих непротих трансформаційних змін, що проходять у сучасній Україні. На перший план виходить ефективне управління державою, суспільством, організаціями і колективами людей; управлінська державна діяльність постає свого роду окремим соціально-політичним феноменом. Звідси знання й осмислення основних характеристик управління, яке дає М. Вебер, тільки допоможе усвідомити управлінням їхню відповідальність за свою діяльність у державних інституціях управління і влади. Глибокий аналіз політико-владної сфери суспільства і держави, яке зробив М. Вебер, залишається важливим і актуальним не тільки для науковців, але і для практичної роботи сучасних політиків і управлінців. Детальний аналіз ролі та значення концептуальних засад державного управління, політики і влади, розгляд їх як окремих сфер соціально-політичних відносин, його розробка питань стосовно легітимного панування, напрацювання з проблем складників управлінської діяльності, лідерства, професіоналізму у державній роботі постають невід’ємною складовою частиною сучасної соціально-політичної теорії державного управління. Загалом, у публікації розкриті складники теоретичного вчення М. Вебера про типи легітимного панування та їх практичне застосування в державному управлінні.

Ключові слова: державне управління, управлінська культура, легітимне панування, влада, легальне панування, традиційне

панування, харизматичне панування, політика.

The article analyses one of the works of the German classic of sociology, political science M. Weber management thought, which describes the types of legitimate domination. The scientist reveals three, in his opinion, types of legitimate domination – legal domination, traditional domination and charismatic domination. Despite the fact that the work was written in the early twentieth century, it remains relevant today, because for modern management knowledge, practical work of power structures, politicians, managers of different ranks of knowledge and understanding the types of domination (and this is management) is important in their individual and collective growth. Today public administration should be an important factor in those not simple transformational changes that are taking place in modern Ukraine. Effective governance of the state, society, organizations and collectives of people is at the forefront; managerial state activity appears, in a way, a separate socio-political phenomenon. Hence, the knowledge and understanding of the main characteristics of management, which gives Weber, only will help to make managers aware of their responsibility for their activities in state institutions of government and power. M. Weber in-depth analysis of the political and power spheres of society and the state remains important and relevant not only for scholars but also for the practical work of contemporary politicians and governors. A detailed analysis of the role and importance of conceptual foundations of public administration, politics and power, considering them as separate spheres of socio-political relations, its development of issues regarding legitimate domination, experience in the problems of the components of administrative activity, leadership, professionalism in public work are an integral part of modern socio-political theory of public administration. In general, the publication discloses the components of M. Weber’s theoretical doctrine of the types of legitimate domination and their practical application in public administration.

Key words: government, administrative culture, legitimate domination, power, legal domination, traditional domination, charismatic domination, politics.

УДК 316.0 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-16-4>

Пержун В.В.

к. соціол. наук, доцент,
докторант кафедри суспільних відносин
і суспільно-владних зв’язків
Національна академія державного
управління при Президентіві України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Науковими доробками Макса Вебера вітчизняні науковці почали цікавитися з кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

Одними з перших, хто розпочав вивчати творчість М. Вебера, були: Е. Ожиганов («Політична теорія Макса Вебера: критичний аналіз»), В. Скиба («Історія політичних учень»), О. Погорілий («Читаючи Вебера»), Ю. Давидов («Макс Вебер і сучасна теоретична соціо-

логія: актуальні проблеми веберівського вчення»), П. Гайденко («Соціологія Макса Вебера»), І. Попова («Соціологічний підхід до дослідження легітимності та легітимації»), Е. Кравченко («Макс Вебер») та ін. Усі ці напрацювання про науково-теоретичний спадок учення М. Вебера сприяли надалі глибокому аналізу управлінських, політичних, економічних, соціологічних теоретичних ідей М. Вебера і застосуванню їх на практиці.

Проте правильним буде зазначити, що й сьогодні ще не повністю вивчені й осмис-

лені напрацювання мислителя у сфері його досягнень з проблем управлінської діяльності, управлінської культури, розгляду державного управління в історичних витоках, де М. Вебер досконало й критично підійшов до проблем управління державою і суспільством, показав, яким має бути політик і управлінець, які особисті якості притаманні їм, якими можуть бути типи легітимного панування тощо.

Отже, глибокий аналіз політико-владної сфери суспільства і держави, яке зробив М. Вебер у праці «Три чисті типи легітимного панування», залишається важливим і актуальним не тільки для науковців, але і для практичної роботи сучасних політиків, влади різних рівнів, державних діячів, управлінців підприємств, соціальних організацій та колективів людей.

Аналіз публікацій за проблематикою та визначення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Про М. Вебера та його праці, які стали світовими науковими досягненнями у соціології, політології, соціальній філософії, управлінській науці тощо, багато написано на Заході. Назвемо декілька праць: К. Ясперса («Макс Вебер: виступ перед студентами Гейдельберського університету»), Т. Адорно («Дослідження авторитарної особистості»), Д. Лукача («Історія і класова свідомість»), К. Шмітта («Держава і політична форма»), Й. Шумпетера («Історія економічного аналізу»), Д. Бітема («Бюрократія») та ін. В українських наукових колах нині також займаються спадщиною М. Вебера: М. Туленков («Макс Вебер і теорія ідеальної бюрократії»), М. Олевич («Дослідження пізнавального потенціалу концепції легітимного порядку Макса Вебера в соціологічному дискурсі ХХ ст.»), Н. Грабар («Теорія національної бюрократії М. Вебера як архетип сучасної моделі публічного управління»), О. Погорілий («Макс Вебер і його класична праця»), Ю. Іщенко («Поняття «особистість вченого»: наука як покликання і професія»), Ю. Тишкун («Актуальні проблеми функціонування державної бюрократії в Україні: історико-політологічний аспект»), І. Єремеєва («Проблеми бюрократії в контексті політологічних досліджень») та ін. Певний доробок, де проаналізовано внесок М. Вебера у розробку питань політики, управління, ставлення до праці, етики, зробив автор цієї публікації [2, с. 66–70; 3, с. 79–84].

Здебільшого читачам відомі такі праці М. Вебера, як «Протестантська етика і дух капіталізму», «Господарство і суспільство», дещо меншою мірою – «Покликання до політики», «Господарська етика світових релігій» і «Три чисті типи легітимного панування». Саме останню ми проаналізуємо з позиції її акту-

альності для сучасного державного управління, управлінської культури та управлінської діяльності представників влади. Адже й зараз залишається простір для дослідження ідей М. Вебера про політику і владу, бюрократію як стиль управління, управлінську культуру державних службовців, типи управління тощо.

Мета статті – розкрити складники теоретичного вчення М. Вебера про типи легітимного панування та їх застосування в державному управлінні.

Виклад основного матеріалу та його обґрунтування. Читаючи й аналізуючи М. Вебера, все більше усвідомлюється глибина його знань та науково-теоретичних підходів до висвітлення різноманітних суспільних проблем. Детальний аналіз ролі та значення концептуальних засад політики і влади, розгляд їх як окремих сфер соціально-політичних відносин, його розробка питань стосовно легітимного панування, напрацювання з проблем управління, лідерства, управлінського професіоналізму постають невід'ємною складовою частиною сучасної соціально-політичної теорії й теорії державного управління.

Розпочнемо з того, що сам М. Вебер, опрацюючи й осмислюючи соціально-історичне минуле і сучасність, намагався зрозуміти та донести до своїх читачів, опонентів, однодумців ті проблеми і питання, які, на його думку, мали вагомий вплив на подальший соціокультурний, економічний і політичний поступ цивілізації. До таких проблем він відносив розуміння політики, влади, управління і якими типами легітимного панування вони можуть користуватися.

Колективи людей, спільноти, певні соціальні групи, а історія знає також факти правління однієї людини, завжди робили все для того, щоб прийти і закріпитися якомога більше у владі, тобто управляти людьми, різноманітними групами і спільнотами, організаціями, зрештою, суспільством і державою. При цьому всі вони намагалися тією чи іншою мірою «впорядкувати відносини панування за допомогою певних правових засад, які надають цим стосункам «легітимності». Втрата віри у такого роду легітимність може мати далекосяжні наслідки» [1, с. 157]. Коли народ, громадяни перестають довіряти тим чи іншим типам «панування», чи сучасними словами діям, реформам, тенденціям управління державної влади, тоді можливі акти непокори у всіх своїх проявах – від мирних демонстрацій і зібрань до кардинальних насильницьких дій та виступів.

М. Вебер пише, що серед усіх засад панування він виділяє «три чисті типи, кожен з яких пов'язаний із принципово відмінною соціоло-

гічною структурою штабу управління і засобами, якими вони здійснюються» [1, с. 157].

Першим типом легітимного панування, за М. Вебером, є легальне панування, основним складником якого виступає бюрократичне панування. Далі М. Вебер називає основні складники такого управління:

– будь-які закони можуть прийматися і змінюватися, але при цьому необхідне дотримання певних формальних процедур;

– влада може обиратися або призначатися членами спільного об'єднання, оскільки вони є «частинами спільного підприємства» [1, с. 157];

– далі, дослівно за М. Вебером, «окремі гетерономні (мораль людини, виходячи з її природного стану, вперше застосував І. Кант. – В.П.) і гетерокефальні (обмежена автономність, але при цьому діють певні самостійні закони й реформи влади на місцях, прикладом може бути Австро-Угорська імперія 1812–1918 рр. – В.П.) підприємства такого роду називають органами влади, або владними установами» [1, с. 157–158];

– чиновники становлять виконавчу владу, але їх призначають керівники.

Далі М. Вебер пише про якість, якими мають володіти державні управлінці, при цьому він зауважує, що не тільки виконавці, але й керівники підлягають певним правилам, а саме: «законові», «регламентові», «якійсь абстрактній формальній нормі» [1, с. 158]. «Той, хто віддає розпорядження, за своїм типом є «керівником», чиє право на панування легітимізується встановленими правилами у межах його ділової компетенції; такі межі визначаються спеціалізацією чиновництва на виконанні певних функцій, виходячи з міркувань ділової доцільності та відомчих інтересів» [1, с. 158]. Дуже актуальні зауваження, що бажано сприймалися б і сучасною державною владою та управлінськими кадрами в Україні. Але для цього потрібні знання політики, управлінської думки, соціології, політології тощо, яких, на жаль, бракує представникам влади нового періоду незалежної України.

Продовжуючи свою думку про державне управління, М. Вебер характеризує «ідеального чиновника, бюрократа», який наділений функціями управління, а також певними принципами управлінської культури, яка має вироблятися зі знань, моралі, етики поведінки і дії як в особистому, так і в суспільному житті. Він доходить висновку, що: «Такий чиновник здійснює управлінські функції як професійну роботу через діловий службовий обов'язок; його ідеал полягає в тому, щоб служити *sine ira et studio* (без гніву і пристрасті), незважаючи ні

на які особисті мотиви й почуття, без сваволі і несподіванок, але насамперед, «незважаючи на особи», суворо формально за раціональними правилами, а там, де їх немає, керуючись міркуваннями ділової доцільності» [1, с. 158]. Тобто функції управління державою включають насамперед професійність, відчуття обов'язку, терпимість, діловий підхід, відповідальність не стільки за себе, скільки за успішний розвиток суспільства і країни.

Наступним типом легітимного панування, про який пише М. Вебер, є традиційне панування. Сама назва такого типу панування сягає соціально-історичних коренів віри, традицій, звичаїв, деяких споконвічних «канонів» влади й управління. «Традиційне панування ґрунтується на вірі у святість тих порядків і тих можновладців, які існують здавна. Найчистішим типом є патріархальне панування. Тут підпорядковуються певній особі через її особисті достоїнства, освячені її походженням...», – пише М. Вебер [1, с. 160–161]. При цьому варто зазначити, що прийняття якихось нових законів, проведення реформ і програм, що суперечать традиціоналізму в такому типі панування, не можливі. Їх не сприйме народ, позаяк він не готовий через свої віру і переконання долучатися до більш новітнього, прогресивного; навіть якщо вони кращі за попередні форми правління. Ось на що звертає увагу М. Вебер: «Зміст наказів зумовлений традицією, грубе порушення якої з боку володарів завдало б шкоди легітимності їхнього власного панування, що ґрунтується саме на вірі у святість традиції. Створення якихось нових законів поруч з освяченими традицією нормами тут не можливе в принципі. Фактично це відбувається шляхом «визнання» певного положення як такого, що «здавна має силу» [1, с. 161]. Надалі М. Вебер стверджує, що таке панування (управління) базисно спирається на два складники: традиціоналістський і особистісний, тобто «пов'язаний з доброю волею чи сваволею того, хто править, керуючись симпатіями чи антипатіями» [1, с. 161]. Чи не нагадує нам таке правління сучасну Російську Федерацію, де традиції «добраго царя» переважають усі інші, більш сучасні форми і методи управління державою і суспільством. І, як підсумок, М. Вебер стверджує, що управлінці повністю залежать від волі можновладців, позаяк усі управлінські функції та посади вони обіймають завдяки єдиному правителю. Звичайно, такі твердження М. Вебера звучали на початку ХХ століття, але вони і сьогодні актуальні: «Саме тому використання плебейського походження юристів на службі можновладців у Європі можна вважати свого роду прототи-

пом сучасної держави» [1, с. 165]. Це не слова автора статті, це твердження класика, яке сьогодні справджується.

Найбільшу увагу М. Вебер приділяє такому типу управління, як харизматичне панування. Він наголошує, що: «Харизматичне панування – це панування через відданість особі володаря та його ласці (харизмі), насамперед внаслідок її магічних здатностей, об'явлення чи героїзму, сили духу та слова. Найчистішим типом такого панування є панування пророка, військового героя, великого демагога. Типом того, хто віддає накази, буде вождь. Типом підлеглого буде «послідовник». Тут бажають підкорятися виключно вождеві через його особисті небуденні якості, а не з огляду на його посаду чи освячений традицією сан» [1, с. 165]. Як бачимо, цей тип панування досить особистісний, індивідуальний і залежить в основному від лідерських якостей людини. Але він також має певні недоліки, які можуть призвести до закінчення правління харизматичної особи. Про це нагадує М. Вебер: «Тому й підкоряються лише доти, доки вождеві приписують згадані якості: його харизма зберігається, поки вона підтверджується. Коли ж боги «полишають» вождя, коли його героїчні сили вичерпуються і віра мас у його керівні якості втрачається, то закінчується і його панування» [1, с. 165].

Наступне, про що наголошує М. Вебер, – це специфічне формування управлінської команди згідно з харизматичним пануванням: «Управлінський штат тут формується відповідно до харизми й особистої відданості, тобто не відповідно до фахового рівня (як у чиновників) і не згідно із належністю до певного стану (як становий штаб управління), і не у зв'язку з домашньою чи якоюсь іншою особистою залежністю (як патріархальний штат управління). Вирішальним чинником для визначення міри легітимації довірених осіб <...> є лише місія вождя та його кваліфікація. В управлінні – наскільки цей термін буде тут доречним – відсутня будь-яка орієнтація на правила: чи то встановлені, чи то традиційні. Актуальне об'явлення та актуальне творення, вчинок і приклад, принагідне рішення – такими ірраціональними порівняно із встановленим порядком ознаками характеризується це управління» [1, с. 165–166].

Далі М. Вебер наводить найбільш характерні приклади харизматичного панування в історії розвитку людської цивілізації. До них він відносить: харизматичне панування часів перших християнських громад; індіанців Америки; пророків і полководців в історії людства; харизматичних політиків («демагогів», як їх називає М. Вебер) починаючи від Афін часів Перікла і

Ефіальта, Єрусалима і закінчуючи західними містами-державами. І, як підсумок, звертає увагу на основну характерну рису харизматичного панування: «Харизматичний авторитет є однією з найреволюційніших сил історії, проте у чистій своїй формі він має наскрізь авторитарний, панівний характер» [1, с. 167].

Харизматичне панування засноване і базується переважно на вірі та відданості. Саме поняття «харизма» необхідно розуміти, вважає М. Вебер, таким, яке є вільним від оцінок, це стосується особливо науки: «маніакальне шаленство нордичного «берсекера», чудеса та об'явлення якого-небудь провінційного пророка, демагогічний дар Клеона є харизмою такою самою мірою, що й особисті якості Христа, Перікла, Наполеона. Бо вирішальним для нас тут є те, що діяли вони, тобто здобували визнання відповідно для своєї харизми» [1, с. 167].

Важливим також, на наш погляд, є характеристика М. Вебером харизматичної особи, чим і як вона визначається підлеглими і самовизначається:

– самим носієм харизми шляхом проголошення спадкоємця. Віра у власну харизму тут дещо змінюється і підкріплюється у віру в можливість легітимного успадкування влади через юридичні принципи чи божественне призначення;

– послідовниками, які також мають якості харизми, харизматично покликані у спадкоємці, і найголовніше, визнаються релігійною чи військовою спільнотою;

– успадкована харизма, яка базується на вірі, орієнтована на те, що харизматична кваліфікація закладена у крові. Це характерно лише для Західної Європи середніх віків та Японії, де харизму пов'язували зі станом, походженням, родом;

– шлях ритуального підтвердження харизми – віра в магічні якості: миропомазання, чудеса, зцілення, рукоположення і т. п. Тут вірять не стільки в особистість носія харизми, а найбільше у дієздатність сакраментального акту. Яскравим прикладом такого визначення може слугувати католицький принцип *character indelebilis* (незмінна риса чи властивість священника);

– авторитарний за своїм початковим змістом харизматичний принцип легітимації може також допускати й антиавторитарне тлумачення, тобто харизматичний лідер і правитель, хоче він цього чи ні, певним чином залежний і перевіряється своїми підданими, тими ким управляє. Він змушений здобувати легітимне визнання, що є, певним чином, демократичною легітимністю. Звідси «обраний відповідно до своїх харизматичних претензій володар ста-

вав просто одним з чиновників, обраних його підлеглими за їхніми уподобаннями» [1, с. 172].

Як підсумок свого дослідження про тип легітимності панування М. Вебер пише про відмінність між обраним вождем і обраним чиновником, які їхні ролі і функції в управлінні. Він зауважує: «Різниця між обраним вождем та обраним чиновником пов'язана насамперед із тим сенсом, який вони вкладають у свою поведінку і наскільки вони в змозі через свої особисті якості протистояти штабові і підлеглим: чиновник діє виключно як уповноважений свого начальника (у такому разі ним будуть виборці), тоді як вождь несе виключно особисту відповідальність. Отже, доти, доки він з успіхом користуватиметься виявленим йому довір'ям, він діятиме за власним рішенням (демократія вождів), а не як чиновник відповідно до прямо виявленої (в «імперативному мандаті») або очікуваної волі виборців» [1, с. 172].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У своїй праці «Три чисті типи легітимного панування» М. Вебер дає досить глибоку характеристику типам легітимного панування. Державне управління, управлінська діяльність, управлінська культура, яка має вироблятися у керівників різного рівня, – це окрема сфера соціальних відносин «у галузі влади і панування». Вони виступають своєрідним соціально-політичним інститутом держави і суспільства. Окрім цього, його концепція харизматичного лідерства, бюрократії, професіоналізму у політиці й управлінні давно стали складовою частиною управлінської, політологічної та соціологічної теорії.

Проблемами, що залишаються відкритими для подальших досліджень наукової творчості М. Вебера, є нове осмислення його концепції харизматичного лідерства, ролі бюрократії у сучасних умовах, оскільки ми живемо у глобалізованому світі XXI століття як зі своїми позитивами, так і негативами. Класичне вчення про політику, владу, принципи державного управління, типи легітимного панування, про що пише М. Вебер, потребують нових підходів осмислення і практичного позитивного досвіду застосування співвідношення влади і політики, держави і суспільства і особливо значення управлінської культури у формуванні професійних політиків та державних управлінців різних рівнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / переклад з німецької, післямова та коментарі О. Погорілого. Київ : Основи. 1998. С. 157–172.
2. Пержун В. Історична соціологія: становлення і розвиток у контексті соціокультурного буття ХХ ст. Вісник НТУУ «КПІ». *Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3/4 (27/28). 2015. С. 66–70.
3. Пержун В. Концепція покликання М. Лютера: соціологічний аналіз М. Вебера. *Суспільні детермінанти взаємодій у міжконфесійному просторі України: теорія та практика* : міжнародна науково-практична відеоконференція. Чернівці : ЧНУ. 2017. С. 79–84.
4. Погорілий О. Читаючи Вебера. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / переклад з німецької, післямова та коментарі О. Погорілого. Київ : Основи. 1998. С. 479–495.